

Imperialismi, kolonialismi ja humanistinen Venäjän tutkimus

Suomessa tehty Venäjän tutkimus on osa globaalia tiedontuotantoa. Tämä unohtuu julkisesta keskustelusta, jossa Venäjän tutkimus nähdään usein yksisilmäisesti kotimaisen ulko- ja turvallisuuspolitiikan jatkeena. Tosiasiassa akateemisen Venäjän tutkimuksen kysymyksiä ja tutkimusagendaa määrittelevät muiden tieteenalojen tavoin kansainväliset keskustelut, joissa myös suomalaiset tutkijat ovat mukana.

Venäjään ja muihin slaavilaisiin kielialueisiin liittyvä humanistinen tutkimus (engl. *Slav(on)ic Studies*) uusiutui voimalla Neuvostoliiton hajottua. Arkistot alkoivat avautua jo 1980-luvun lopulla. 1990-luvulta alkaen kenttää muokkasivat myös uudet teoreettiset ja metodologiset lähestymistavat. Venäjän tutkimuksessa moskovalainen lehti *Novoje literaturnoje obozrenije* (NLO) asemoitui nopeasti läntisten teorioiden keskustelufoorumiksi. Niitä hallitsi Michel Foucault, joka ihastutti ja herätti vastarintaa. Uudelle vuosituhannelle tultaessa postmodernismi, feminismi ja jälkikolonialismi olivat osa venäjänkielisen kirjallisuuden ja kulttuurin tutkimusta.

Keskustelun laineet löivät kiivaina yli Atlantin. Tein 2000-luvun alkuvuosina väitöskirjaa Yhdysvaltoihin emigroituneesta runoilija Joseph Brodskysta Columbian yliopiston slavistiikan laitoksella. Yhdessä laitoksen jatko-opiskelijoiden kanssa toimitimme *Ulbandus Review* -lehden teemanumeron (7/2003) *Empire, Union, Center, Satellite: The Place of Post-Colonial Theory in Slavic/Central and Eastern European/(Post-) Soviet Studies*. Lähetimme kiertokyselyyn aihepiiristä muun muassa Gayatri Spivakille, johtavalle jälkikolonialistiselle teoreetikolle. Hänen vastauksissaan painottui käsitys itäisen Euroopan ja Venäjän historiallisten kokemusten tärkeydestä kolonialismin, imperialismin ja nationalismin tutkimukselle. Hän painotti myös kolonialismien moninaisuutta sekä kielen ja sukupuolen merkitystä koloniaalisen altavastaajan (*subaltern*) asemalle.

Venäjän tutkimuksessa jälkikolonialismia enteilevä keskustelu oli lähtenyt liikkeelle 1990-luvun alussa. Siinä missä Neuvostoliiton hajoaminen johti yhteiskuntatieteilijät analysoimaan itäisen Euroopan uusia valtioita transitio- ja modernisaatioteorioiden valossa, kiinnostivat historian ja kulttuurin tutkijat huomionsa toisaalle. Neuvostoimperiumin hajoaminen johti heidät pohtimaan venäläisen imperialismin luonnetta sekä venäläisten harjoittaman kolonialismin seurauksia.

Ensi vaiheessa nojattiin Edward Saidin *Orientalismiin* (1978, ven. 2006 ja 2021, suom. 2011). Susan Laytonin *Empire and Russian Literature* (1994) on tässä pioneeriteos. Layton tarkastelee kriittisesti venäläisen imperialismiin ja kirjallisuuskäytännön Kaukasus-kuvausten vuorovaikutusta Saidin ”orientalismiin” näkökulmasta. Said tarkoitti orientalismin avulla läntistä tapaa kuvata ja tuottaa tietoa kolonialisoimistaan itämaista, ja hänen mukaansa kolonialistinen vallankäyttö tukeutui tieteen ja taiteen toiseuttavaan diskurssiin. Itäisen toiseuden kautta rakentui eurooppalainen minäkuva. Kaukasus oli Venäjän oma orientalistinen ”Itämaa”, kuten Layton vakuuttavasti osoittaa. Saidiin nojaa myös Monika Greenleafin palkittu Puškin-monografia *Pushkin and Romantic Fashion: Fragment, Elegy, Orient, Irony* (1994).

Layton ja Greenleaf avasivat tutkimuskentän, jolla venäläisen kirjallisuuden ja kulttuurin yhteyksiä 1700- ja 1800-lukujen Venäjän imperiumin laajenemiseen ja kolonialismiin ovat kriittisesti käsitelleet muun muassa Harsha Ram, Katya Hokanson ja Olga Maiorova. Tähän tutkimussuuntaukseen voi lukea myös Edyta Bojanowskan erinomaisen Gogol-monografian *Nikolai Gogol: Between Ukrainian and Russian Nationalism* (2007).

Imperialistisia merkityksiä purkava kirjallisuudentutkimus laajeni koskemaan myös neuvostoajan venäjänkielistä kirjallisuutta. Kaikki eivät kuitenkaan olleet ihastuneita. Väitöstutkimuksessani analysoin Brodskyn *The New Yorker* -lehdessä julkaisemaa Istanbulia käsittelevää esseettä ”Flight from Istanbul” (1985) väittäen, että se oli vastakirjoitus Edward Saidin *Orientalismille*. Lev Loseff, Leningradista Yhdysvaltoihin muuttanut runoilija ja Brodskyn ystävä, kehotti minua unohtamaan ”kvasi-marxilaiset” teoreetikot.

1990-luvulla julkaistiin myös Yuri Slezkinen *Arctic Mirrors* (1994) ja Bruce Grantin *In the Soviet House of Culture: A Century of Perestroikas* (1995). Nämä kulttuuriantropologien teokset ovat Venäjän alkuperäiskansojen tutkimuksen merkkipaaluja. Niiden dekolonialisoiva näkökulma paljastaa, miten venäläisten ”tyhjiksi” kutsumat alueet esimerkiksi Siperiassa, jonne venäläinen kolonialismi historiallisesti kohdistui, eivät tosiasiaa olleet tyhjiä vaan alkuperäiskansojen asuttamia seutuja.

Orientalismin lisäksi dekolonisaation, anti-kolonialismin ja jälki-koloniaalisuuden käsitteet rantautuivat lopullisesti Venäjän tutkimukseen 1990- ja 2000-luvun taitteessa. Debatteja käytiin *NLO*:n lisäksi uusissa monitieteisissä mutta historiapainotteisissa *Kritika* ja *Ab Imperio* -lehdissä. Perustamisajankohtanaan lehdet pyrkivät paitsi vastaamaan Neuvostoliiton hajoamisen aiheuttamaan tiedolliseen murrokseen myös kuroma umpeen kylmän sodan jäljiltä syntyneitä juopaa läntisten ja itäisten tutkijayhteisöjen välille. Ne edustivat tiedemaailman länsikeskeisyyden dekolonisaatiota.

Debatin aiheutti muun muassa Aleksandr Etkindin teesi Venäjän ”sisäisestä kolonisaatiosta”. Etkindin vuonna 2001 esittämä idea on kritisoitu monesti, ja syystä. Etkind kritisoi 1800-luvun venäläisen historiakirjoituksen muokkaamaa ymmärrystä, jossa Venäjän asutus-kolonialismi nähtiin Venäjän oman alueen laajentumisena eikä läntisille siirtomaavaloille tyypillisenä todellisena kolonialismina. Jälkimmäinen nojaa sotilaalliseen valloitukseen ja valtameren takaisten alueiden ”löytämiseen”. Paradoksaalista kyllä, hän tulee kuitenkin omien teesiensä kautta liittyneeksi siihen venäläiseen perinteeseen, jossa venäläisen kolonialismin sivuuttaminen tuotti sokean pisteen suhteessa ei-venäläisiin alueisiin ja kansoihin.

Etkindin mukaan Pietari I:n aloittama tapa kutsua Venäjälle ulkomaalaisia asiantuntijoita jätti venäläiset kolonialisoitun asemaan. Lisäksi kolonialismia harjoittivat hänen mukaansa myös venäläiset eliitit suhteessa kansaan. Eliitit kuvittelivat Venäjän tyhjäksi tilaksi, johon saattoi projisoida yhteiskuntautopiensa. Toisin sanoen Etkind keskittyy venäläisiin ja jättää imperiumin ei-venäläiset kansat historiallisen mielikuvituksensa ulkopuolella, jälleen kerran

ilman ääntä. Lähestymistapa vesittää jälkikolonialistisen eetoksen ja pönkittää venäläis-keskeisiä imperiaalisen tiedon ja vallan rakenteita. Edelleen, kuten Etkindin argumentteja *Ulbandus Review*'ssä arvioinut ukrainalaisen kirjallisuuden asiantuntija Vitaly Chernitsky, tuolloin vielä tenure-uransa alussa, osoitti: monet niistä historiallisista tapahtumista, joiden analyysiin Etkind perusti Venäjän ”sisäisen kolonisaation”, tapahtuivat tosiasiaa Ukrainassa ja Valko-Venäjällä.

Viimeisen 20 vuoden aikana imperialismien merkityskenttä ja kolonialismin käytäntö ovat vakiintuneet Venäjän tutkimuksen merkittäviksi tutkimuskehyksiksi. Venäjän hyökkäyssota Ukrainaan on entisestään korostanut tämän tutkimusparadigman tarvetta. Venäjä- ja valtiokeskeistä näkökulmaa hajauttavat, marginaaleja ja periferiaa esille nostavat näkökulmat määrittelevät myös Suomessa tehtyä Venäjän tutkimusta. Ne tulevat esille esimerkiksi folkloristiikan, uskonto- ja kirjallisuustieteen sekä median ja historian alalla ja myös yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa. Alkuperäiskansojen monitieteinen tutkimus on nousemassa vahvasti esille suomalaisessa jälkikolonialistista paradigmaa hyödyntävässä tutkimuksessa. Nämä alat tarvitsisivat kipeästi mahdollisuutta jalkautua kenttätöihin.

Sanna Turoma

Kirjoittaja on venäjän kielen ja kulttuurin professori Tampereen yliopistossa. Hänen tutkimusintressejään ovat muun muassa ekokriittinen geopolitiikka ja Venäjän aatehistoria.